

viitoarelor biblioteci; existența și utilitatea cultural-politică a diferitelor biblioteci de tip public organizate după modele ale Europei Occidentale (de pildă, cazul bibliotecii din Pesta); rostul cultural și politic al curții regale de la Buda, care a asigurat cadrul instituțional și legal favorabil pentru organizarea bibliotecilor și cultivarea lecturii, precum și condițiile istorice și culturale ale fenomenului precarității prezenței cărții tipărite în limba maghiară în diferite biblioteci din Bazinul Carpaților; fundarea și evoluția diferitelor biblioteci școlare, în congruență cu legislația școlară aplicată la scara Regatului.

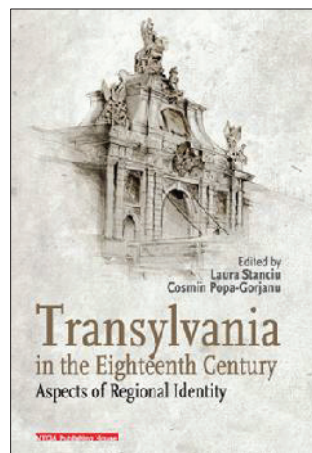
Prin lucrarea lui István Monok, consacrată bibliotecilor și fenomenului lecturii în Bazinul Carpaților, între 1526 și 1750, scrisă într-un stil captivant și sub acoperire documentară, suntem în fața unei noi etape a istoriografiei a provocatoarei probleme. Datorată unei autorități în materie de istoria bibliotecilor și a cărții patrimoniale, lucrarea *Les bibliothèques et la lecture dans le Bassin des Carpates, 1526-1750* dovedește că, redacțional și problematic, nu va putea fi ocolită nici de cercetătorii români ai genului, mai ales cei care abordează „fenomenul ardelean”. Ei pot identifica nenumărate puncte pentru comparație în ceea ce privește specificul bibliotecilor și lecturii la români în secolele XVI-XVIII.

Iacob MĂRZA*

Transylvania in the Eighteenth Century. Aspects of Regional Identity.
Edited by Laura Stanciu and Cosmin Popa-Gorjanu, Mega Publishing House, Cluj-Napoca, 2013, 249 p.

Acest volum coordonat de Laura Stanciu și Cosmin Popa-Gorjanu prezintă rezultatul cercetărilor derulate în cadrul proiectului *Cuius Regio. An analysis of the cohesive and disruptive forces destining the attachment of (groups of) persons to and the cohesion within regions as a historical phenomenon* finanțat de European Science Foundation, programme EUROCORECODE. Programul este condus de profesorul Dick de Boer (Universitatea din Groeningen) și este derulat printr-un program de tip *European Science Foundation*¹, în parteneriat cu 12 universități europene.

Proiectul de cercetare a fost dedicat investigării dinamicii constituirii și funcționării sau dezintegrării coeziunii regionale în Europa medievală și modernă. Alături de alte opt regiuni europene (1. Guelders-Rinul Inferior; 2. Portugalia; 3. Livland; 4. Transilvania; 5. Silezia; 6. Boemia coroanei

* Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia; e-mail: iacob_marza@yahoo.com.

¹ *Cuius Regio. An analysis of the cohesive and disruptive forces destining the attachment of (groups of) persons to and the cohesion within regions as a historical phenomenon*. Proiect EUROCORES, 4EUROC/2010.

luxemburgheze; 7. Regiunea germano-daneză; 8. Catalonia), istorici din România - și nu numai - au privit structurarea coeziunii regionale în Transilvania între secolele XI și XIX, aplicând metodologia, conceptele analitice și obiectivele științifice ale proiectului colaborativ. Cele două întâlniri organizate la Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia (martie și octombrie 2013) au oferit participanților prilejul să aplice metodologia proiectului și să privească Transilvania secolului al XVIII-lea din acest unghi. Așadar, studiile reunite în prezentul volum propun perspectivele autorilor, de etnie și confesiuni diferite, asupra felului în care elementele de coeziune și disoluție au acționat în dezvoltarea Transilvaniei ca regiune a Imperiului Habsburgic, în secolul al XVIII-lea, în diferitele domenii ale societății: politic, cultural, bisericesc și social.

Cele 16 studii incluse în volum surprind aspecte diferite din evoluția Transilvaniei în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. Pentru o mai facilă înțelegere a evenimentelor care au marcat această perioadă, studiile abordează linia general-particular, încadrând evenimentialul în contextul social-politic dominant al vremii. Astfel, volumul debutează cu o prefață, care reliefează detaliile instituționale legate de încorporarea Principatului autonom al Transilvaniei în structurile Imperiului Habsburgic, urmat de o serie de demersuri complementare concentrate pe analiza diferitelor aspecte culturale, politice, educaționale și instituționale ale provinciei în această perioadă de timp. Omogenitatea lucrării este evidențiată atât de prezentarea temelor comune legate de evoluția școlilor românești din Transilvania, afirmarea identitară a elitei, relațiile interconfesionale, cât și de identificarea unor aspecte specifice, legate de comunitatea maghiară sau săsească sau planurile politice ale Francmasoneriei.

Primul studiu, intitulat *Instaurarea dominației habsburgice în Transilvania, un caz de integrare europeană*, alcătuit de Gheorghe Gorun, reprezintă o analiză pertinentă a procesului de trecere a spațiului transilvan de sub autoritatea Porții sub cea habsburgică. Modificarea statutului politico-juridic în ultimele două decenii ale secolului al XVII-lea este perceput de autor drept un moment decisiv pentru evoluția provinciei, într-un context european dominat de diminuarea puterii otomane și extinderea creștinismului în Europa Centrală. Autorul analizează circumstanțele evenimentelor politice și militare care au determinat transferul de putere la nivel regional și implicațiile acestei decizii politice pentru Transilvania. În acest context, autoritatea turcă (suzeranitatea otomană) apare drept o acțiune de acceptare tacită din partea clasei politice transilvane, iar integrarea provinciei în structurile imperiale este apreciată ca fiind o revenire în cadrul comunității creștine europene și reluarea unui traseu istoric natural, determinat de aceasta.

În același context al abordării spațiului transilvan la sfârșitul secolului al XVII-lea se înscrie și textul *O descriere românească a Transilvaniei din 1769*, redactat de Alin Mihai Gherman. Autorul analizează conținutul celei mai vechi descrieri românești a Transilvaniei, din documentele de la 1679, reliefând totodată manifestarea unor forme de conștiință etnică evidențiată de personalitățile de origine română, cu rol important în istoria Transilvaniei.

Secolul al XVIII-lea reprezintă manifestarea curentului iluminist în Europa. În contextul manifestării acestuia în Europa, studiul *Iluminismul în Transilvania: între*

influențele europene și ambițiile intelectuale locale al lui Victor Neumann, prezintă aspecte evolutive din istoria Transilvaniei în această perioadă. Sunt accentuate perspectivele novatoare oferite de curentul iluminist european și receptarea acestora de către diferitele comunități sociale, confesionale și lingvistice din regiune. Articolul contextualizează, conceptualizează și sugerează redefinirea politicilor de identitate din Transilvania în zorii modernității, reflectând asupra contradicțiilor provocate de asocierea dintre curentele iluminist și romantic.

Influențele Iluminismului în sfera educațională sunt abordate de Iacob Mârza în studiul intitulat *Coeziune și modernizare în Transilvania habsburgică: exemplul școlilor de la Blaj în secolul Luminilor*. Fenomenul de coeziune și modernizare manifestat în Transilvania în secolul Luminilor indică, înainte de toate, un spațiu geopolitic mozaical, cu o interesantă istorie politică, religioasă și culturală, în care sunt implicate, frecvent și activ, comunități minoritare. Acestor realități li s-a adăugat evoluția aparte, uneori spectaculoasă, a învățământului și a cărții tipărite, existența și înmulțirea bibliotecilor și colecțiilor etc. La îndemâna unor recente investigații, Transilvania se profilează ca o provincie habsburgică reprezentativă pentru diferite manifestări ale multilingvismului și multiculturalității în epocă, fapt care este de natură să puncteze câteva aspecte majore ale învățământului, ca vector de civilizație europeană, ilustrat cu precădere de modelul școlilor din la Blaj.

O problematică distinctă în ansamblul istoriei Transilvaniei în secolul al XVIII-lea o reprezintă *francmasoneria*. Legătura dintre iluminism și curentul francmasoneriei este analizată de Varga Attila și Rudolf Cristian în studiul *Iluminații. Francmasoneria ardeleană și proiectul federalizării Ungariei la finele veacului al XVIII-lea*. Studiul reliefează, în primul rând, societatea secretă a Iluminațiilor care s-a impus în peisajul epocii, devenind „vârful de lance” al francmasoneriei europene. Analiza mai pune în lumină și acea efervescență intelectuală, specifică veacului Luminilor, care a conturat un nou model cultural iluminist concentrat pe noi valori ale societății.

În contextul manifestărilor religioase cosmopolite care au dominat confesionalismul transilvan în secolele XVII-XVIII, studiul *Legea strămoșească și identitatea regională a românilor transilvăneni* analizează relațiile interconfesionale în Transilvania și influențele politice și teologice externe, care au marcat divizarea confesională a românilor ardeleni în două Biserici (Unită și Neunită). Autorul, Ernst Christoph Suttner, reconfirmă și rolul inovațiilor teologice care au marcat decisiv raporturile dintre cler și popor în acest spațiu, precum și contribuția acestora la conturarea sentimentului de identitate religioasă al românilor ardeleni.

În același spectru al confesionalismului în Transilvania se înscrie și investigația Laurei Stanciu, intitulată *Putere și conștiință din perspectiva controverselor interconfesionale românești. Relațiile dintre uniți și neuniți în Transilvania la mijlocul secolului al XVIII-lea*. Într-o manieră originală, bine documentată și argumentată, autoarea prezintă implicațiile receptării catolicismului de către românii ardeleni. Premisele externe, ale Vienei și motivațiile interne, ale românilor, sunt analizate din perspectiva efectelor directe pe care le-au generat asupra ambelor părți, surprinse în documentele vremii. Unirea cu Biserica Romei a oferit românilor oportunitatea emancipării, stabilizării și afirmării în contextul politic al despotismului luminat. În

același timp, Curtea de la Viena și-a îndeplinit misiunea „civilizatoare”, contribuind la afirmarea românilor ca veritabili „cetățeni”, contribuabili ai Imperiului.

Relațiile interconfesionale și implicațiile Reformei asupra spațiului transilvan sunt prezentate de Olga Lukács în studiul *Putere și conștiință din perspectiva controverselor confesionale. Relațiile calvino-catolice din Transilvania*. Sursele inedite de documentare surprind relația dintre Stat și Biserică în contextul mutațiilor confesionale și reliefează rolul major al puterii centrale în avizarea și funcționarea Bisericii în Transilvania.

Implicațiile confesionalismului la nivel individual și colectiv sunt minuțios analizate în studiul *Soluționarea unei crize morale în Doborca, o comunitate din sud-estul Transilvaniei. Considerații pe marginea unui protocol de judecată din 1840*. Autoarea, Mihaela Grancea, abordează problematica căsătoriilor mixte în spațiul transilvan, plecând de la analiza unor documente inedite ce surprind un caz de adulter, perceput drept un punct vulnerabil al unei comunități mixte, încă instabile din punct de vedere al identității confesionale. Evenimentul prezentat facilitează o abordare metodologică novatoare, ce include elemente ale istoriei social-politice cu cele ale anchetei/investigației sociologice.

Spațiul transilvan s-a remarcat în peisajul istoriografic al epocii iluministe și printr-o serie de caracteristici culturale care i-au definit profilul și în plan arhitectural. *Paradigmele arhitecturii ecleziastice din Transilvania în secolul al XVIII-lea* sunt prezentate de Gabriela Rus în studiul cu același nume, evidențind modificările culturale impuse de schimbările politice din Europa Centrală în secolul Luminilor. Monarhia habsburgică a continuat opera de culturalizare, în contextul definirii unor modele complementare din domeniul educațional și literar. Una dintre caracteristicile perioadei a reprezentat-o încercarea de uniformizare a arhitecturii ecleziastice în arealul transilvan, fapt ce a determinat apariția în Transilvania a primelor biserici greco-catolice din piatră, construite după norme standard, impuse de puterea centrală.

Secolul al XVIII-lea, dominat de concepția despotismului luminat s-a evidențiat și printr-o serie de realizări etnice în domenii care anterior au fost apanajul națiunilor conlocuitoare. Studiul lui Cornel Maria, *Cartea barthiană între politica școlară austriacă și năzuințele etnice* reliefează efectele măsurilor de culturalizare inițiate de Curtea vieneză în rândul românilor. În plan cultural și educațional, habsburgii au inițiat procesul de alfabetizare a românilor ortodocși cu scopul de a-i transforma în cetățeni docili și utili statului. În acest context este prezentată înființarea tipografiei sasului Petrus Barth, luteran din Sibiu, care, din anul 1788, a început tipărirea manualelor școlare și a cărților religioase necesare ortodocșilor din Transilvania.

Importanța emancipării culturale și confesionale a românilor ardeleni în secolul al XVIII-lea este reliefată și în studiul *Tipografia din Blaj (1747-1830) - coagulant al identității românești transilvane. Produsele tiparului și oamenii la 1777*. Autoarea, Gabriela Mircea, reconfirmă prin această contribuție documentară o realitate deja acceptată în rândul specialiștilor, respectiv faptul că produsele tiparului vechi a Blajului au jucat un rol fundamental în dezvoltarea conștiinței culturale și naționale românești, în general, și în mod special în cea a românilor transilvăneni.

O contribuție deosebită la dezvoltarea culturii românilor ardeleni și a conștiinței naționale a avut-o și secția românească a Tipografiei Universității din Buda. Prin producția sa de carte, aceasta a reprezentat o premisă irefutabilă în proliferarea studiilor românești în domenii culturale variate: istorie, filologie, filosofie, teologie, literatură, drept, geografie, biologie, medicină, matematică și fizică. Reliefarea contribuției tipografiei în răspândirea producțiilor românești de carte este oglindită în studiul *Rolul tipografiei Universității din Buda la dezvoltarea culturii românilor ardeleni*. Autoarea, Anca Elisabeta Tatay, analizează printr-un minuțios demers de cercetare și documentare specificitatea acestei oficine în contextul cultural al epocii, argumentând faptul că apariția unui număr extrem de mare de cărți laice a condus la propagarea unui bagaj de cunoștințe inedit (pentru epoca aceea) în rândul maselor.

Oglindirea realităților transilvane în spațiul extracarpatic este prezentată de Alexandru Istrate în studiul *Percepția Transilvaniei iluministe în sursele moldovene*. Într-o vreme în care cunoașterea istoriei locale rămâne deficitară și tributară percepțiilor contemporane, informațiile despre spațiul intracarpatic sunt insesizabile în cronicile moldovenești din secolul al XIX-lea. Din acest motiv, perspectiva lărgirii orizontului cunoașterii de către moldoveni este insuficient susținută de documentele vremii.

Pe aceleași coordonate ale percepției spațiului Transilvaniei în peisajul cultural extracarpatic se înscrie și demersul Lidiei Trăușan-Matu referitor la *Istoriografia munteană despre Transilvania (prima jumătate a secolului al XIX-lea)*. Studiul propune o radiografiere a celor mai relevante contribuții istorico-literare despre Transilvania, apărute în acest segment temporal, care să ofere un răspuns la interogația: Cum a fost perceput spațiul transilvan de istoriografia munteană? Autoarea conchide că preocupările românilor din Țara Românească au vizat îndeosebi aspecte geografice, culturale și economice specifice Transilvaniei, subliniind alteritatea celor două state românești și mai puțin ideea unității etnice, naționale.

Publicarea volumului de față îmbogățește istoriografia românească contemporană cu studii bine argumentate științific prin documente inedite, de o largă diversitate tematică. Acestea au și rolul de a creiona, în condițiile proliferării unei istoriografii exclusiviste a românilor ardeleni, cadrul social-politic, etnic și confesional, care a dominat epoca și a furnizat o imagine veridică a spațiului transilvan, dominat de o conștiință regională, la care au contribuit deopotrivă toate națiunile ardelenice.

Aurelia DAN*

* Inspectoratul Școlar Județean Bistrița-Năsăud; e-mail: danaurelia26@yahoo.com.